

24. Перемога добра над злом: Воскресіння Христове.

25. Відлуння Великодня: краса та багатство великодних звичаїв у моєму краю.

26. Розкажу про мою маму: кожна дитина готує розповідь про свою маму...

27. Потреба відпочинку: важливість сну в житті дитини; активний відпочинок; розуміння відпочинку на основі біблійної розповіді про створення світу.

28. Підсумковий урок: все це – дари Божі.

Автором однієї з програм курсу „Християнська етика” для дітей молодшого шкільного віку є методист Катехетично-Педагогічного Інституту Українського Католицького Університету, вчитель християнської етики школи-ліцею „Оріяна” Галина Добош.

Пропонований зміст курсу може змінюватися вчителем залежно від умов і особливостей роботи з певним контингентом учнів. На заняттях з християнської етики використовуються ті ж методи і форми роботи, що й на заняттях з читання, природознавства, народознавства, але враховуємо контингент учнів класу, вимоги батьків і пам'ятаємо, що тут не має бути нічого нав'язливого, примусового. Працювати потрібно за принципом добровільності.

Діти мають поповнювати свої знання з курсу з бажанням, задоволенням і цікавістю. Якщо цього немає, то вчителю потрібно раніше готувати дітей до введення цього курсу за допомогою бесід, екскурсій, зустрічей зі священниками, пасторами, благодійниками, людьми, яким глибока віра в Бога допомогла стати на правильний шлях.

Щодо побудови занять, то варто виділити основні етапи роботи:

1. Вхідження в тему (5-10 хв). 2. Розповідь учителя, читання окремих творів, віршів з використанням навчальних посібників (10-12 хв). 3. Обговорення і закріплення (5-10 хв). 4. Робота в класі (5-10 хв). 5. Додаткові завдання (2-3 хв.). 6. Підсумок заняття (1-2 хв). На кожному занятті бажано виділяти провідний християнський принцип, корисність для суспільства.

Добре, якщо вчителі використовуватимуть у своїй роботі нагороди для учнів, „Звернення до батьків”, стенд для запису цікавих ідей, музику. Нехай ця програма буде „моральним кодексом” для учнів у сучасному світі.

ДОСВІД ВИКЛАДАННЯ ХРИСТИЯНСЬКОЇ ЕТИКИ У СВІТСЬКІЙ ШКОЛІ

Духовно-моральна криза в суспільстві, ознакою якої є втрата чітких уявлень про добро і зло, коли ідеалом людини стає „успішна у житті людина” і байдуже яким чином вона стала успішною, коли попираються моральні закони і людське життя нічого не варте, потребує термінового повернення до духовних джерел. Як один із засобів духовного виховання підлітків, у загальноосвітній школі №26 м. Одеси було впроваджено факультатив з християнської етики.

Мета зазначеного курсу: повернення до традиційних духовних цінностей християнства, як основи відродження справжнього духовного та морального виховання, яке визначається: довірливим ставленням дитини до Бога і Його заповідей; здатністю лишатися сумлінним у швидкозмінному навколишньому світі; моральному ставленні до оточуючих людей і світу взагалі.

Завданнями цього курсу є: формування характеру учнів, на принципах християнської моралі; збагачення досвіду чинити морально у будь-якій ситуації, готовність робити добро і чинити опір злу; виховання людини, яка б прагнула до самовдосконалення та уподібнення до образу Божого; виховання відповідальності в учнів, які б знали, що за всі добрі та погані вчинки вони будуть нести відповідь перед Богом, людьми і державою; формування розуміння того, що кожна людина є унікальне і неповторне Творіння Боже, до якого слід ставитися з повагою і любов'ю; виховання милосердного ставлення до знедолених і готовності надати допомогу будь-якій людській особі.

При визначенні змісту курсу ми виходили з переконання, що моральне вчення Святого Письма містить в собі найвищі духовно-моральні цінності, перевірені в науково-педагогічній практиці минулого (П.Песталоцці, Я.А. Коменський, К.Д. Ушинський, М.І Павлов, В.В. Зеньківській, Г.Г. Ващенко, С.Ф. Русова та інші), які відповідають духовним потребам виховання сучасної людини. Запропонований курс не мав за мету релігійне виховання, що належить винятково родині та недільній школі, а лише духовно- моральну просвіту, пропозицію обрати для керування у житті саме моральні цінності християнства.

Безпосередньо робота була організована наступним чином. Ми ознайомили адміністрацію і педагогічний колектив із метою, завданнями і змістом факультативу. Були представлені тематичні плани, методики з

визначеного курсу, очікувані результати. Попередньо обговорювалися форми проведення занять, а саме: шкільний урок, практична робота, екскурсії, благодійна робота. Після погодження організаційних питань були вибрані 5-7 класи, а також узгоджені дні та години проведення факультативних занять.

Окремо було проведено бесіди із класними керівниками обраних класів задля ознайомлення із особистостями класного колективу, індивідуальними особливостями учнів, деякими інформаціями про родини і проблеми, які в них існують. Одразу дискутувалося питання залучення батьків до виховної роботи. Отримана інформація дала можливість зрозуміти, з якими проблемами нам попереджувало зустрітися.

Розуміючи, що від особистого ставлення людини до Бога залежить прийняття або неприйняття, дотримання чи не дотримання ним моральних норм, для нас було важливо, в першу чергу, погодити питання ставлення молодших підлітків і їх батьків до біблійних духовних законів. При першій зустрічі на батьківських зборах ми познайомили батьків із планами виховної роботи, із метою і змістом факультативу з християнської етики. Особливу увагу батьків ми звертали на засіб духовного виховання, а саме: тексти Біблії, біблійні моральні норми, виокремлюючи їх як найдосконаліші. Але зауважували, що прийняття цих норм буде залежати винятково від самих підлітків і їх родин. При цьому уточнювалося, що вивчення текстів Біблії носить лише просвітницький характер. Ми щільно знайомили батьків із змістом факультативу, попереджали про можливі зміни у світогляді підлітків і просили бути лояльними до нових уявлень і переконань підлітків. Ми зауважували, що підлітки будуть задавати складні питання духовного змісту і висловлювати своє розуміння, а дехто з підлітків може запропонувати батькам разом вивчати Біблію або відвідувати службу Богу. Ми надавали батькам допомогу у процесі духовного виховання підлітків у формі семінарів, співбесід, консультацій, радили як уникнути конфлікту з донькою чи сином, утриматись від конфронтації, передбачити непорозуміння. Отримавши згоду батьків на відвідування їх дітьми факультативу з християнської етики у вигляді письмової заяви на ім'я директора, ми почали експеримент.

Заняття факультативу проходили у кожному класі для бажаючих його відвідувати, один раз на тиждень, у позаурочний час. Кількість підлітків, що на початку відвідували факультатив, складала понад 80% від загальної кількості учнів у класі. До кінця року ця кількість постіжно хиталася. Часом вона збільшувалася, але були поодинокі випадки, коли

підлітки залишали факультатив. Причиною тому були найчастіше релігійні погляди батьків, які вважали, що школа не може дати духовне виховання їх дітям, а довіряли його лише конфесійним недільним школам. Ми погоджуємося, що недільна школа є гарним засобом духовного виховання, але біля 95% дітей не відвідують їх, а тому факультатив з християнської етики – це чи не єдина можливість отримати духовне виховання поза родиною.

Зважаючи на те, що у багатьох родинах не відбувається виховання дітей на біблійних засадах, ми спостерігали велику зацікавленість підлітків змістом біблійних історій і моральних норм поведінки. Самим привабливим у сприйнятті біблійних норм поведінки для підлітків було те, що вони (норми) очікувалися від людини, а не нав'язувалися їй категорично. Тобто - ось норми, ось - наслідки їх виконання чи невиконання, але вільний вибір залишається за людиною. “Життя і смерть дав я перед вами, благословення та прокляття. Вибери життя, щоб жив ти і насіння твоє” (Повтор. закону 30:19).

Зважаючи на біблійні принципи виховання, ми також дотримувалися принципів ненав'язування власних переконань на заняттях факультативу, а були лише провідниками, консультантами, допомагали підліткам зробити власне відкриття. Нашими принципами у духовному вихованні підлітків було наступне: повага до особистості дитини у поєднанні з вимогливістю до неї; врахування вікових та індивідуальних особливостей дитини (людини); принцип гуманізму, опертий на любові до ближнього; принцип опори на позитивне в людині; принцип самовиховання та самовдосконалення; принцип єдності школи, сім'ї і громадськості у відповідальності за виховання підростаючого покоління; принцип систематичності і послідовності; принцип народності; принцип авторитету Слова Божого – Біблії, наставників, вчителів, батьків.

Спочатку заняття факультативу з християнської етики сприймалися вчителями і адміністрацією школи неоднозначно. Особливо скрутно сприймали нову технологію виховання ті, хто отримав освіту і більшу частину свого життя працював у радянській період. Як результат не сприйняття біблійних цінностей, дітям доносились негативна оцінка змісту факультативу, що впливало на емоційний стан учнів і недовіру доцільності дотримання біблійних моральних норм у житті.

Для поліпшення становища ми мали індивідуальні бесіди з окремими вчителями, проводили семінари з вивчення засобів духовного виховання підлітків, спиралась на досвід світової педагогічної практики виховання та науковий досвід педагогів минулого. Найбільш ефективним

і впливовим засобом зняття перешкод стало запрошення вчителів регулярно відвідувати заняття факультативу і брати безпосередню участь у практичній роботі. Ми переконалися в тому, що зміст факультативу змінював не тільки підлітків, але й вчителів. Такий засіб зняв упередженість і зробив багатьох вчителів прихильниками нового засобу духовного виховання. Це підтверджувалося тим, що вихованцям факультативу з християнської етики пропонували провести для молодших школярів різдвяні святкові вистави, показати ляльковий театр, де п'єса складалася із морально-повчальних оповідань, збудованих на біблійному сюжеті; запрошували брали участь у конкурсі малюнків на біблійну тематику, написанні міні-твору про першу зустріч із Біблією тощо.

Через певний час, після відвідування учнями факультативу, вчителі і батьки почали свідчити про позитивні зміни у стосунках учнів, про поліпшення загальної атмосфери у класному колективі, почастишали випадки вибачення, зізнання у неправоті, підвищилася самооцінка учнів, змінилися на позитивні особистісні якості учнів. Все частіше спостерігались з боку підлітків прояви співпереживання, доброчинності, ввічливості, толерантності.

Головна увага на заняттях факультативу з християнської етики приділялась: відслідковуванню змісту поставленої проблеми на матеріалі біблійного тексту; вивченню і осмисленню духовних цінностей, що представлено у цьому тексті; оцінюванню і співвідношенню визначених цінностей до власного життя; практикуванню і набуттю досвіду чинити морально, завдячуючи визначеним цінностям.

Методика заняття з християнської етики передбачала декілька етапів.

Перший етап, організаційний, починався із привітання та створення з учнями контакту позитивної спрямованості. Ми вважали, що створення теплої, довірливої атмосфери, в якій кожен учень відчував себе значимим, бажаним, любимим, допоможе учням бути відвертими і сміливо висловлювати свою думку. Атмосфера створювалася за допомогою гри, наприклад: “Посміхнися своєму товаришу по парті”, “Скажи комплемент тому, з ким не порозумівся напередодні”; “Підкресли позитивні зміни у поведінці нового однокласника” тощо. На цьому етапі уроку відзначалися певні якості окремих учнів і позитиви у стосунках окремих учнів, а саме: проявів дружелюбства, уваги один до одного, ввічливого ставлення до оточуючих, участі у сумісній та благодійній діяльності; передавались вітання та побажання від дітей опікуємого інтернату, або згадувались результати сумісної благодійної діяльності.

Нами підкреслювались всі позитиви і зрушення у поведінці учнів та промовляли очікування на нові досягнення. Наприклад: “Ми очікуємо, що до наступної акції приєднаються всі те, хто утримався цього разу”. Після початкового етапу повідомлялась наступна тема уроку.

На другому етапі уроку відбувалося свідчення учнів про те, як вони практикували набуті знання, одержані на минулому занятті. Наша мета полягала у тому, щоб переконалися, як, власне, використовувалися одержані знання у житті підлітків, проаналізувати помилки і досягнення в застосовуванні набутих знань, підбадьорити тих, хто не досяг певного успіху. Перевірка відбувалася за допомогою різних творчих методів, як-то: бесіда, запитання-відповіді, ігри, складання характеристик, свідоцтва пережитого або спостережуваного, інсценівки тощо.

Третій етап - це момент зацікавлення підлітків визначеною проблемою, що була коротко сформульована у назві теми уроку. Мета полягала у визначенні рівня обізнаності учнів з даної проблеми та в пов'язуванні їх знань з новою інформацією. Як засіб зацікавлення, ми використовували наступне: повідомлення цікавого факту з історії чи життя підлітків; свідчення про певне явище; демонстрацію історичного предмету (монети, одяг, світильники, тощо); нагадування народної мудрості (приказки, звичаї, висловлювань видатних людей) чи постановку актуального питання, відповідь на яке учні повинні дати після розмірковування у кінці уроку. Після оволодіння увагою учнів, вчитель пропонує звернутися за вирішенням визначеної проблеми до біблійного тексту, як авторитетного джерела.

Четвертий етап уроку – знайомство із біблійним текстом або оповіданням, на базі якого відбувається вилучення певної духовної істини. Ми підбирали такий біблійний текст, де яскраво було представлено досліджувану істину й розповідали її як історію. Перш ніж почати розповідь, ми вважали за потрібне пояснити учням нові терміни і поняття, розтлумачити звичаї, обряди, правила, що траплялися у цій історії. Саму розповідь ми супроводжували унаочненнями, зокрема: ілюстрації, схеми, сценки на фланелографі, ляльки тощо. Але кульмінаційний момент історії ми пропонували прочитати учням безпосередньо із Біблії, підкреслюючи тим самим її авторитет. Перед зверненням до тексту ми попереджали про місце тексту, що вивчається, у Біблії, давали назву книги, главу та вірші. Така методика формувала певний інтерес учнів до Святого Письма і вчила вільно орієнтуватися у біблійному тексті.

Наступний етап – закріплення вивченого на уроці. Ми вважали за необхідне зрозуміти реакцію учнів на висвітлену проблему, тому

пропонували їм активно обговорювати почуте, дискутувати, висловлювати своє бачення, свою позицію, доходити певних висновків, виконуючи завдання репродуктивного характеру, а саме: зробити інсценівку біблійної історії, провести обговорення у формі дискусії, письмово відповісти на питання, закінчити речення, скласти оповідання – загадку, знайти відповідності у ствердженнях, сформулювати питання, скласти таблицю причин та наслідків, відповісти на анкету.

Основна мета цього етапу – скерувати обговорення на питання співвідношення біблійних істин із життям й поведінкою сучасників, порівняння відчуттів та переживань біблійних персонажів та людей нашого часу, проводити паралелі між цінностями минулих часів та сьогоденням, підкреслювати усталеність та незмінність духовних законів у всі періоди існування людства. Тим самим підкреслюється мудрість Законодавця та відповідальність кожної людини перед Ним за виконання цих духовно-моральних законів. На цьому етапі уроку авторитетом істини виступає конкретний біблійний вірш, що підкреслює вилучений біблійний принцип. При цьому ми вважали за потрібне розтлумачити біблійний вірш, а потім пропонували записати його в зошит і запам'ятати, щоб керуватися ним у власному житті.

Наступний етап – практичне застосування біблійної істини у житті. Якщо біблійна істина чи духовний принцип сприймалися учнями, ми пропонували спроектувати його на власне життя. Завдання цього етапу носили творчий, продуктивний характер і передбачали: прийняти певне рішення; щось змінити в собі; зробити рішучий крок, дати пораду іншому на тлі власного відкриття. Прояви практичного застосування духовних істин у житті склалися із допомоги конкретній людині, зміні свого ставлення до обставин, примирення із певною особою, вибачення за проступок, прощення кривдника, тощо

Підведення підсумків уроку - етап узагальнення вивченого на уроці та оцінювання активності учнів у розв'язанні визначеної проблеми. Відсутність дванадцятибальної оціночної системи дозволяє учням вільно висловлювати свої думки і свою позицію, бути відвертими, щирими, навіть якщо ця позиція не сприймається іншими учнями.

Завдання додому. Методика уроків з християнської етики передбачала завдання тільки у наступному вигляді, а саме: переказати зміст уроку у своїй родині, керуватися вивченими істинами у власному житті, підготуватися до семінару або доповіді на визначену тему.

При розробці експериментального курсу було враховано, що знань про духовні цінності в учнів недостатньо. Потрібно навчити підлітків критично оцінювати і співвідносити стосунки, певні якості

особистостей, власні наміри і вчинки з найвищими духовними законами. Задля реалізації другої психолого–педагогічної умови: критичне осмислення цінностей християнської моралі відповідно власних вчинків і вчинків оточуючих стане складовою повсякденного життя, ми запропонували у змісті спецкурсу завдання, які допомагали учням зробити критичний аналіз вчинків біблійних персонажів, співвіднести їх із найвищими духовними законами, вчинками сучасників і спроектувати на свою особистість.

Для вирішення поставленої умови ми застосували декілька засобів, один із яких – це біблійний текст або біблійна історія, що демонструвала і пояснювала стосунки біблійних персонажів. Біблійні історії висвітлювали як приклад для сучасних підлітків, різні міжлюдські відносини та відносини між людьми та Богом, а саме: мотиви вчинків, конфлікти, вирішення конфліктів, досвід керуванням духовними законами. Біблійна історія чи уривок із Святого Письма підбиралася таким чином, щоб на зрозумілих міжлюдських стосунках акцентувати увагу саме на духовно-моральній оцінці подій, висвітлити духовні чи бездуховні вчинки та якості біблійних персонажів. Головну увагу у розгляді цих відносин ми зосередили на визначенні та врахуванні принципів і духовних законів, якими керувалися біблійні персонажі.

Після ознайомлення із біблійним прикладом стосунків чи подій підліткам пропонувалося дати оцінку представленим відносинам. Слід було спостерігати і аналізувати процес керування вищими духовними законами у стосунках біблійних персонажів. Більш конкретно повчальний процес складався із запитально-відповідних завдань, де підліткам пропонувалося проаналізувати запропоновану ситуацію за таким логічним планом:

- Хто були за станом біблійні персонажі?
- Що спонукало до виявлення стосунків, представлених у біблійній історії?
- Чим керувалися біблійні персонажі у своїх рішеннях чи вчинках? (Божими заповідями, власним розсудом, почуттями, мудрістю).
- Який духовний закон був застосований біблійними героями?
- Які наслідки мають людські відносини, коли вони не скеровані вищими духовними законами?
- Як можна використати досвід біблійних персонажів у власному житті?
- Від чого застерігає біблійна історія?

- Які якості слід виховувати в собі, щоб запобігти негативним вчинкам, стосункам, відносинам?

Особлива увага при обговоренні цих питань приділялась їх особистісній спрямованості, тобто тому, що підлітки можуть застосувати у власному житті, що можна змінити на краще.

Внаслідок введення запропонованого спецкурсу молодші підлітки мали отримати досить широке уявлення про духовно-моральне життя на зазначеному матеріалі, ознайомитися із духовними поняттями. Показниками нового рівня вихованості стали: знання про духовні закони; здатність до розуміння почуттів інших та співпереживання чужої біди; вміння адекватно передати свої почуття; моральні вчинки.

Таким чином, стає очевидним, що зміст духовного виховання молодших підлітків у загальноосвітній школі є відлунням найсуттєвіших вимірів буття людини і являє собою масив навчальної інформації з вилученням її виховної складової та алгоритмів різнорівневого (ієрархічного) ставлення до дійсності, що забезпечуюче самовизначення підлітків у житті на основі самопізнання, розвитку емоційно-ціннісної сфери як ядра особистості.

Єдність базового і додаткового факультативного компонентів у змісті освіти складає реальні передумови для здійснення духовно-морального виховання учнів загальноосвітньої школи, компенсує відсутність в нгавчальних програмах найвищих духовних цінностей, значущих для особистісного духовного становлення підлітків та сприяє самоактуалізації і самореалізації їх особистості.

Климишин І.

ПОТРЕБА В ШКІЛЬНОМУ МІНІ-КУРСІ “ДУМКИ ВЧЕНИХ ПРО ПЕРШООСНОВИ БУТТЯ”

Образно кажучи, звівшись на ноги і все більше усвідомлюючи себе, людина в той чи інший спосіб намагалася знайти відповідь на питання: „Яким є цей навколишній світ?" Бо надіялася, що тим самим їй вдасться збагнути інше, важливіше: „Хто вона, людина, на цій Землі, в чому її завдання і покликання?" З плином століть все більше ставало очевидним: на перше з цих питань відповідь має дати наука, на друге — релігія.

Однак при вивченні навіть, здавалося б, найбуденніших явищ і речей дослідник врешті-решт буває змушений заглибитися в проблему їх виникнення чи існування настільки, що неминуче зринає питання про першооснову буття. Інакше кажучи, він, учений, розширює горизонт свого дослідження аж до межі, де „земне" стикається з „небесним". І він хоч-не-хоч змушений прийняти одну з двох точок зору: визнати, що „світ виник з волі Творця і розвивається за встановленими Ним законами", або ж, що „світ існує сам собою одвічно і ніякого Творця немає" (щоправда, є й третя — позиція агностика: „я на це питання відповіді скласти не можу, можливо, ситуація проясниться років через 50 чи й 500").

Питання першооснов буття — ключове при формуванні світогляду. Питання „Чи Всесвіт сам себе створив?" є центральним моментом при формуванні світогляду особистості. Деформує стрижневий момент картини, й ціла картина деформується. Про рішучість впливу цього світоглядного питання на спосіб життя людини годі й казати. Досить лише згадати вважання зародку до певного віку не людиною, що забрало за останнє сторіччя набагато більше життів, ніж війни (темп абортів ~50 млн. на рік; причина абортів не лише, але значною мірою, в еволюціонізмі. Хоч і опосередковано).

Викладання еволюції є абсолютно прийнятним, коли поряд *повноцінно* викладається альтернативне (креаційне) тлумачення походження речей. Почувши різні варіанти, учень вибере більш обґрунтований, так що теорія еволюції полегшуватиме розпізнання справжньої ваги креаційних ідей. Еволюційні оповіді слугуватимуть для контрасту.

Але еволюціоністи наполягають на викладанні *винятково* теорії еволюції. Чому? За різних причин, однією з яких є намагання контролювати формування світогляду людей. Наполягання на вивченні учнями лише еволюції має на меті «вселити учням думку, що вони — всього лише тварини, які еволюціонували, не більш як випадковий перерозподіл матерії» (Сарфати Дж. *Несостоятельность теории эволюции*. — Симферополь, 2001. — С. 84.). До будь-якої спроби непогодитися з однобічністю викладання вони чіпляють ярлик „мракобісся" та намагаються віднайти якийсь зв'язок з релігією.

Хочеться відповісти, що проблема «Походження...» разом з „інтелектуальним" її вирішенням є фундаментальною світоглядною річчю, більш широкою, ніж конкретна специфічна система знань. Якщо Всесвіт існує вічно, або якщо він самозібрався з вакууму, то де тут місце для Бога? Якщо ж все постало не від випадку („прогресивних